

J. Peter Burgess

Jacques Derrida: Maktens begrep, begrepets makt

Hvordan ikke skrive om makt

Jacques Derrida har aldri skrevet om makt. Ikke fordi ingen av hans tekster handler om makt. Det er fordi alle gjør det, slik all skriving handler om makt. For å sette det på spissen, kanskje litt tidlig i spillet: *det-å-handle-om* handler allerede om makt; det å være *om* noe – å predikere eller å konseptualisere – appellerer til et maktforhold som ligger implisitt i enhver begrepsstruktur. Selv om kanskje ikke alle skriving handler om *makt*, handler all skriving *om* makt. All skriving forholder seg til en maktkonstellasjon, bringer frem sitt budskap ved å forhandle med de tilgjengelige kanalene, referansenettverkene, de tilgjengelige bilde- og meningsarkivene, ideologiene, preferansene – de tilgjengelige diskursene.

Maktbegrepet er aldri objektivt, aldri upolitisk, eller ufarget av de kontekstene, de diskursene og ideologiserte sammenhengene det måtte oppstå i. Derridas maktbegrep – som alle andre – er ikke fast, ikke ubegavelig eller uavhengig av kontekst, nettverk og bruk. I beste tilfelle kan det bli *ekstrapolert*, tilnærmet og iscenesatt. Det følger av dette at gitt målsettingen om å redegjøre for Derridas maktbegrep finnes det bare kompromisser, men hovedsakelig to alternativer. Det ene er å gjøre som om Derrida ikke hadde innført en dyp mutasjon i vår måte å forholde oss til begreper på, allment sett, og å behandle maktens begrep som om det var en vanlig naturvitenskapelig gjenstand, som en stein som man kunne plukke opp fra marka, snu i hånden og betrakte i all ro. Det andre vil være å gi seg over til begrepets makt, å akseptere en resiprositet, et gjensidig forhold mellom subjekt og objekt, å godkjenne ideen om at begrepet ikke er bare et objekt, en stein på marka, men at subjektet, selve maktbegrepet, også produserer meningen i forhold til objektet og leverer premissene for vår forståelse av verden.

Helt fra sine første filosofiske arbeider har Derrida vært politisk engasjert, og involvert i spørsmål omkring makt, dens reelle utøvelse og sym-

bolske følger. Han har engasjert seg i makt som politisk, institusjonell og symbolsk størrelse hele sitt liv, fra sin direkte opplevelse av den 2. verdenskrig i Algerie, sitt førstehands innsyn i Frankrikes nordafrikanske utenrikspolitikk til sin arrestasjon i Praha i 1981 under et seminar om «det politiske subjektet». Han har også hatt et nært forhold til institusjonell makt og akademisk politikk. Selv om interessen for hans arbeid vokste i USA og andre steder, opplevde han på 70-tallet stadig økende motstand mot at han skulle ha en formell posisjon innenfor fransk akademisk liv, og i 1980 ble tilgang til en vanlig universitetsstilling definitivt sperret gjennom direkte og indirekte motstand fra kolleger. Derrida deltar aktivt i flere internasjonale organisasjoner og grupper med eksplisitt politiske formål (Derrida & Bennington 1991: 299–308; Norris 1987: 11–17, 239–245). Det er imidlertid uten tvil på det konseptuelle planet han har hatt kraftigst innflytelse når det gjelder makt. Derrida er gjennomgående opptatt av ulike forsøk på maktpolitisk problematisering av det konseptuelle grunnlaget for forståelse. Generelt kunne man si at et visst maktforhold bør ifølge Derrida forstås som refleksiv forutsetning for selve forståeligheten. Med andre ord, Derrida er opptatt av – på flere måter og på flere nivåer – å analysere maktens konseptuelle nødvendighet, maktens rolle som basis og betingelse for forståelse og maktens uatskillelige forhold til selve begrepets immanente maktstruktur. Derridas arbeid prøver å vise at makt også blir iscenesatt innenfor maktens begrep. At selve begrepets parameter, konstruksjon og anvendelse eksisterer i forhold til en viss makt-konstellasjon.¹

Jacques Derrida ble født i El-Biar i Algerie i 1930 og er av sefardisk-jødisk herkomst. Han vokste opp i en småborgerlig «assimilert» familie.

¹ I Norden er et stort antall presentasjoner av Derridas verk tilgjengelig på engelsk. Forholdsvis få er imidlertid tilgjengelig på skandinaviske språk. Disse er Øyvind Pålshaugen, *Kritikk av den ene fornuft* (1998), Ingebjørg Seip, *I skriftens vold: Derrida, Adorno og Ars moriendi* (1997), Peter Kemp, *Døden og maskinen: introduksjon til Derrida* (1981), Eivind Røssaak, *Det postmoderne og de intellektuelle* (1998), Eivind Tjønneland, «Jacques Derrida» i *Vestens tenkere* (1993) byr på viktige del-presentasjoner. Noen elementære presentasjoner av Derrida er Geoffrey Bennington, *Jacques Derrida* (1993), Jonathan Culler, *On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism* (1982), Christopher Norris, *Deconstruction: Theory and Practice* (1982). Fire «klassiske» Derrida-kritikker på engelsk er Robert Magliola, *Derrida on the Mend* (1984), Rudolph Gasché, *The Tain of the Mirror* (1986), John Llewellyn, *Derrida on the Threshold of Sense* (1986), Irene E. Harvey, *Derrida and the Economy of Différance* (1986). Nyere kritiske gjennomgørelser er f.eks. Simon Critchley, *The Ethics of Deconstruction. Derrida & Levinas* (1992).

Under den 2. verdenskrig opplevde han direkte følgene av sin etniske og politiske tilhørighet som jøde i en fransk koloni. Etter en kraftig «pétainisering» av det franske skoleverket, der jøder formelt ble ekskludert fra all undervisning, ble hans bror og hans søster kastet ut av grunnskolen. Selv ble han nektet adgang til gymnaset i 1942. Først gjennom lesing av Sartre og Bergson begynte Derrida å interessere seg for filosofi, og som 19-åring flyttet han til Paris for å studere faget. Etter flere forsøk ble han tatt opp ved den prestisjetunge École Normale Supérieure. I 1957–59 gjorde han siviltjeneste som lærer i den algeriske borgerkrigen. I 1960 begynte han sin akademiske karriere i Paris. Jacques Derrida er for tiden professor i filosofi ved École des Hautes Études en Sciences Sociales i Paris, og ved Univeristy of California i Irvine.

Møte med strukturalismen

Gjennom det en kan kalle den første fasen i Derridas forfatterskap, fra ca. 1963 til 1973, blir strukturalismen, i ulike inkarnasjoner, det dominerende temaet i hans forfatterskap. Gjennom dette tiåret er Derrida spesielt opptatt av å problematisere og å trekke konsekvensene av den strukturalismeølge som dominerte fransk åndsliv. Det er viktig å understreke at Derridas forhold til strukturalismen tar form av en kritikk. For som all kritikk dreier Derridas holdning til strukturalismen seg både om en anerkjennelse av kraft og dens *nødvendighet* som metodologi og kognitivt fundament i ganske ulike felt, men også om dens *umulighet*. Vi kommer tilbake til *aporias* funksjon i Derridas tenking. Nå holder det å peke på at *kritikk* – den klassiske post-marxistiske maktanalytiske metode – er grunnformen for Derridas opptatthet av at enhver analytisk posisjon fører tilbake en umulig holdning, der en formulering forutsetter muligheten for sin egen kontradiksjon. Derrida ser strukturalismen både som en nødvendig konsekvens av den vestlige metafysiske tenkning og som problematisk på en ganske systematisk måte. For Derrida er strukturalismen eksemplarisk som en slags idealisering av vestlig rasjonalitet og som uttrykk for de blindflekkene og ukritiske forutsetninger til det han (med Heidegger) kaller for den vestlige «nærværsmetafysikken».

Strukturalismen er barnebarnet til et visst antall typer av europeiske formalismer. I språkvitenskap stammer den i stor grad fra den russiske formalisme og den saussurianske språkmodellen. I antropologien forandrer Lévi-Strauss' strukturelle metoder hele det vitenskapelige landskapet. I psykoanalysen blir Jacques Lacans saussurianske og kojevianske nylesing av Freud en intellektuell revolusjon. I litteraturvitenskapen blir Gérard

Genette Roland Barthes, blant andre, verdenskjent for sine strukturelle analyser. Det er til dels den egenartede sammensetningen av humanoria og samfunnsvitenskaper i *sciences humaines* slik de arter seg i Frankrike, som gjør strukturalismen til et tverrfaglig prosjekt, og som leverer premisene for den kritikken Derrida står for.

Strukturalismen er en måte å tenke på og et analytisk redskap. Den går ut på å analysere meningsbærende systemer (sosiale, litterære, antropologiske, psykoanalytiske osv.) gjennom å analysere relasjonene og funksjonene til de mindre elementene i systemet. Metodologisk hviler strukturalismen på betydelige forutsetninger. Den viktigste forutsetningen er at det finnes et rasjonelt, forståelig og oversiktlig forhold mellom betydningen av særskilte elementer ved et system og betydningen av systemet som helhet. Denne ideen har konsekvenser for hva vi legger i begreper som forståelse, helhet, system, struktur osv. Den har også mer omfattende ideologiske og politiske konsekvenser for ideer som samfunn, politikk, individ, fellesskap, stat osv. For Derrida er den tidlige konfrontasjonen med strukturalismen – gjennom en stadig lesing av Heidegger og Husserl – ikke bare et eksemplarisk møte med en viss type forestilling om rasjonalitet, metafysikk, representasjon og historie, men også politikk og politisk makt.

I den tidlige «Kraft og betydning» (1963) tar Derrida for seg blant annet, Roussets bemerkninger om Corneille, Leibniz' oppfatning av vitenskap og Husserls teori om intensjonalitet (Derrida 1967a). Temaet som imidlertid er til stede gjennom hele essayet er forutsetningene for og følgene av strukturalismen. Ved å se nærmere på ulike strukturelle oppfatninger om hva sannhet er og hvordan sannhet forstås, problematiserer Derrida strukturalismens grunnidé om sannhet som *enhetlig*. Strukturalismen tar utgangspunkt i at de mangfoldige elementene i et meningssystem er endelige, at de kan totaliseres, at dette kan føres tilbake til et enhetlig opprinnelse og at det vil føre frem til en helhetlig avslutning og avgrensning (Derrida 1967a: 12, 13, 40–41).

Ved alle de tekstene han analyserer, ser Derrida tendensen til å forstå betydning som et fenomen som både har sin opprinnelse i et enkelt punkt i tid og rom, og som samtidig inngår i et kraftnettverk som driver frem denne betydningen. Noe som medfører en dispersjon – en spredning, eller universalisering – av sannheten ut ifra dette punktet. Merleau-Ponty, Marivaux, Rousset, Leibniz, Husserl og til dels Descartes prøver å konseptualisere denne spredningen ut ifra en type kraftbegrep. Dette kraftbegrepet, slik det blir fremstilt av filosofi- og litteraturhistoriens store forfattere, forutsetter at det finnes noe som ligger utenfor det begrepsmessige, noe som går utenfor betydning og begrep, at det finnes en opp-

rinnelse som ikke er en del av systemet, som er uavhengig av det, men samtidig opphav til det, som er permanent og altomfattende, kort og som er sant. Grunnen til at denne og ikke en «annen» sannhet når frem, skal være en intensjonell impuls og rasjonalitetens imperativ, noe som skulle være utenfor selve sannheten, og derved fritatt fra sannhetens kritiske blikk, noe kommer i tillegg til sannheten, noe uvesentlig, til og med lånt fra en annen diskurs. Det ser ut til å være umulig å tenke opprinnelsen uten denne kraften. Derrida oppfatter strukturalismen som uunngåelig samtidig som han utsetter den for sterk kritikk. Ifølge Derrida hviler den på en idé om virkelighet som enhetlig – som struktur – og absolutt opprinnelse. Vitenskapen klarer imidlertid ikke å fatte en «historie» som knytter strukturen sammen med opprinnelsen. Satt på spissen: Rasjonalitetens rasjonalitet kan ikke testes eller måles, for den er fritatt fra rasjonell analyse.

Den vestlige metafysikken – og nåtidens vitenskapelige uttrykk for denne metafysikken: strukturalismen – forstår opprinnelsen til betydning og til sannhet som en *kraft*, som en opprinnelig impuls som gir betydning til alle elementer ved et betydningsfullt system. Samtidig fremmer strukturalismen kravet om at betydning skal være en helhet. Det finnes altså en totalitær impuls ved strukturalismen som gjør at den samme kraften som skulle gi betydning, blir avgrenset eller tilintetgjort. I dette ligger paradokset ved enhver strukturell forståelse: Kraft og totalitet utelukker hverandre. Betydning sirkulerer på en måte som ikke lar seg redusere til en totalitet. Betydning opererer alltid innenfor et betydningsnettverk. Kraften som gir liv til et betydningssystem, kan ikke avgrenses. Derav paradokset: På den ene siden har ren struktur ingen betydning, fordi den er ingen kraft, den er ingen makt som får betydning til å leve, til å sirkulere; den er kun en ramme, et hus uten innredning; på den andre siden har et system uten helhet, uten avgrensning, uten totalisering ingen mulighet til å bli forstått, for forståelse forutsetter helhet.

Essayet «Kraft og betydning» er ikke eksplisitt politisk. Det kraftbegrepet som Derrida opererer med, og ikke minst hans syn på forholdet mellom kraft og struktur, danner imidlertid et grunnlag som kan gi mer åpenbare politiske konsekvenser, og sammenkoblingen av betydning og kraft har etter hvert blitt toneangivende i Derridas forfatterskap. Forholdet mellom et fenomen som er tenkt som meningsbærende, og opphavet, eller legitimitetskilden eller referansen til dette fenomenet, blir dannet og organisert ut i fra en maktprosess. Om det gjelder et dikt, en filosofisk traktat, en nasjonal konstitusjon, en lov, en institusjon, en sosial gruppering, en kulturell, etnisk, nasjonal eller transnasjonal identitet, er ikke fenomenet kjent som selve betydningen, men som uttrykk eller sted-

fortreder for et annet fenomen som er mer betydningsfullt, mer autoritativt eller sterkere i betydningens maktøkonomi. Følgelig forutsetter enhver eksisterende representasjon et maktforhold som organiserer dens forhold til legitimiteten som motiverer dens mening. Likevel – makt må frembringes. Makt alene er aldri komplett tilstedeværende og nåværende. Makt inngår alltid i et referansesystem som forutsetter en viss avstand mellom maktens opphav og maktens uttrykk. Fullkomment tilstedeværende og nåværende makt heter Gud. Makt må, for å være makt, ha betydning og knyttes sammen med noe som bærer frem maktens mening og maktens forståelighet. Betydning er noe som er innenfor et maktsystem, og makt har en betydningsfunksjon. Dette er utgangspunktet for den rollen makt spiller i Derridas videre forfatterskap.

Logosentrismen: skriftens makt

Det er et lite skritt fra kritikken av strukturens makt til kritikken av skriftens makt. For den blindflekken som er knyttet til tanken om struktur i strukturalismen, begynner med totalitetens makt, det vil si med den vestlige tendensen til å fortrekke homogenitet, kontinuitet og nærvær fremfor heterogenitet, brudd, fravær osv. Det som er *fullkomment, fullført og lukket*, har forrang fremfor det som er uferdig, fragmentert og åpent. Erkjennelsesteoretisk sett er sannhet *én* (*eidos*); ontologisk sett er væren *én* (*ousia*). Samtidig finnes det en lang og rik europeisk tradisjon – kanskje selve tradisjonen som overleverer som tanken om det europeiske – som forstår *stemmen* som det mest intime uttrykket for individets indre vesen, som selv-tilstedeværelse, som selv-nærvær. Denne tradisjonen finner igjen sitt sterkeste uttrykk i den moderne – det vil si den cartesianske tradisjonen som bygger på et begrep om sannhet og væren som *identitet*, som identitet mellom subjekt og objekt. Denne tradisjonen forutsetter at det finnes en substans som er idealet og tar form av selv-nærvær. Denne substansen *er til* i seg selv, er fullstendig uavhengig og selv-adekvat. Alle andre uttrykk for væren eller sannhet kan føres tilbake til den.

Dermed blir *stedfortrederen* forstått som sekundær i forhold til opphavet eller referansen. Samtidig blir stedfortrederen imidlertid tilskrevet en viss makt, et visst privilegium, fordi det er representasjonen som kan *gjenta* det opprinnelige selv-nærvær. Med andre ord, når vi antar at det finnes en objektiv sannhet, anerkjenner vi samtidig makten ved stedfortrederen som gjentar det (Derrida 1967b: 146). Dette systematiske privilegium kaller Derrida for fonosentrismen. Stemmen er nærmest selvet, nærmest individet, nærmest sannheten osv., og derved forvalter den en viss makt.

Gjennom hele denne tradisjonen blir alt som truer dette privilegium oppfattet som faremoment. Alt som truer ideen om selv-nærvær som sannheten, truer også den vestlige, metafysiske infrastrukturen, dominansen av totalitet, homogenitet og kontinuitet. Tradisjonelt er *skrift* den mest vanlige form for trussel mot stemmens makt og suverene autoritet (Derrida 1967b: 149). Skrift er en farlig trussel – så heter det – fordi skriften kan kobles fra det opprinnelige selv-nærvær, den bryter kontinuiteten mellom sannheten og væren, det her-og-nå vi opplever her og nå. Når skriften er et faremoment, så er det fordi den truer ideen om sannhet som totalitet, som proksimitet (jeg kan like godt skrive ned sannheten, putte den i en konvolutt og sende den til Budapest). Derrida motsetter seg denne ideologien, ved å forsøke å vise at alle de vesentlige egenskapene som blir tilskrevet skrift, *også* hører til stemmen. Med andre ord, skriftens logikk er i realiteten ikke *underordnet*, men *overordnet*. Stemmen, alle andre representasjoner av nærvær, respekterer i realiteten en form for grafisme eller skriftlogikk (for eksempel gjør en idé inntrykk på oss, eller vi forstår hukommelse som inskripsjon av fortiden i sjelen, osv.).

Det første sentrale verket som systematisk artikulterer dette synet, er *Om grammatologien* (1967). Satt på spissen er *Grammatologien* en idé-historisk analyse av skrift som trussel, av skrift som vold og som korrumpert makt. Derrida tar opp mange varianter av denne fareforestillingen, men fokuserer mest på Rousseaus essay om språkets opprinnelse og Lévi-Strauss' studier av urbefolkninger i møte med språk. Hos begge disse to er språket i sin muntlige variant systematisk antatt for å være uskyldig, uberørt og rent. Skriftspråk derimot er systematisk forstått som *vold*, som et makt-inngrep, som en ødelegger av den opprinnelige enhet mellom ord og væren, og ord og sannhet. Det er denne enheten, som forutsetning for væren og sannhet, som preger det Derrida kaller for logosentrisme eller fonologosentrisme, (*logos*: ord som sannhet, ord som væren).²

Konsekvensen av våre interesser er, helt fra begynnelsen av, at den vestlige metafysikken føler seg i faresonen. Den føler seg truet av korrupsjonen som kunne fjerne den fra sin rene, sanne og dermed fredelige, harmoniske, forsonlige, blide og milde opprinnelse. Med andre ord, den vestlige metafysikken er en maktøkonomi: opplevelse av trusselen. Den er en viss opplevelse av faren for alteritetens makt: den makten som det andre, den andre, har til å forstyrre væren og sannheten forstått som vår fredelige homogenitet. Den vestlige metafysikken har alltid lengtet tilbake til sin

² Denne tematikken blir utviklet også i forhold til skriftens institusjonalisering, dvs. forlagspolitikk og -makt, i «Scribble. Pouvoir/écriture» (Derrida 1977).

uskyldige opprinnelse, maktfri og uten trussel. Derrida ville sagt at det ikke bare er slik at metafysikken alltid leter etter denne opprinnelsen og forsøker å komme seg vekk fra faren, men at *selve metafysikken* består i leting og i forsøkene på å berge seg. Det er ikke bare den andre, det andre, som er trusselen, som holder metafysikken i en maktkonstellasjon, det er selve alteriteten.

Dialektikkens makt

Glas fra 1974 er et av Derridas mest interessante og vanskeligste verk. Det fungerer i flere nivåer og spiller på flere registre, leser flere tekster samtidig og åpner og utvikler et stadig mer komplekst referansenettverk. De to mest viktigste anliggende i boken er en gjennomgående lesing av Hegels *Rettsfilosofi* og Genets forfatterskap. Innenfor denne generelle ramme opererer Derrida med et usedvanlig stort nettverk av kryssreferanser, mutasjoner, parodier, synteser osv. Mye spennende kunne sies om denne boken, ikke minst når det gjelder maktbegrepet. Vi avgrenser oss til noen kommentarer om Hegel-lesingen og, mer presist, maktaspektet ved den hegelienske dialektikken. Det gjelder altså mindre det tematiske ved Derridas lesing av rettsfilosofien enn analysen av selve dialektikkens struktur.

Hos Hegel er *selve begrepet* grunnsteinen i et system som har som formål å omfatte alle nivåer ved menneskets virkelighet. Begrepet har både formelle aspekter og konkret innhold som varierer avhengig av dets posisjon i systemet. *Sannheten* hos Hegel forstås som en kontinuerlig prosess, som en utvikling fra bevissthetens aller første bevegelse, og frem til verdenshistoriens høyeste nivåer. Begrepets logiske struktur heter *Aufhebung*. Termen er vanskelig å omsette fra tysk til andre språk fordi den hviler på paradokser i alle retninger. Alle disse paradoksene bygger på det forholdet til sannheten som ethvert begrep er tenkt å gi uttrykk for. På den ene siden blir sannheten oppfattet som universell, på den andre siden må den gjelde for hver enkelt gjenstand som sannheten skal si noe sant om. Er rettferdighet *sann* rettferdighet, for å ta et eksempel som opptar Hegel, må den være *universell*. Den må gjelde for alle gjenstander som kaller seg rettferdige. For å være gjenstander må imidlertid disse være både ulike hverandre og ikke minst forskjellige fra den modellen som sannheten skal vurderes ut fra. Skal verden bestå av ideer og ting, må ideer og ting være ulike. For å videreføre eksemplet: De ulike rettferdige gjenstander må inneholde nyanser, grader og urene elementer. Verden er konkret og differensiert. Ideales utvikling gjør det likevel mulig å ta opp disse diverse og differensierte gjenstandene og å integrere dem i et mer generelt, mer omfat-

tende, begrep – staten – som omfatter både begrepet rettferdighet og de ulike former rettferdighet tar i tid og rom. Staten er dermed høyere og mer sann enn rettferdighet, den er nærmere det absolutte.

Det interessante i forhold til maktproblematikken er at en slik utvikling forutsetter en kraft, en indre makt som driver frem og styrer utviklingen og sannhetshierarkiet ved virkeligheten. *Aufhebung* er dermed en negasjon av både de partikulære gjenstandene og deres oppbevaring som ufullstendige utgaver av det sanne. *Glas* tar for seg Hegels rettsfilosofi og dermed forholdet mellom individ, familie, samfunn og stat. *Aufhebung* – begrepets paradoksale struktur – fungerer alltid i et maktforhold til de partikulære gjenstandene som underkastes rettsstatens legitimitet. Alle begreper utøver denne makten overfor de partikulære gjenstandene, det være seg undergrupperinger, klasser, etnisk-kulturelle inndelinger eller individ – som skal være underordnet det legitimitetsbærende overbegrepet. Som sagt fungerer denne prosessen på alle nivåer. Rettsfilosofien er spesielt interessant fordi den tar for seg den reelle politiske virkeligheten. Krig, for eksempel, blir oppfattet som konflikt mellom en generalisering, og «integrering» eller «underordning» i reell forstand. Generaliseringen er et prinsipp som befinner seg i konflikt med det partikulære, konkrete uttrykk for samme prinsipp, og som fører til reell intetgjøring av opposisjonen. Med andre ord finner vi homogenitet eller kontinuitet mellom det begrepsmessige og det (såkalte) reelle (Derrida 1974: 156–157).

Det kvinnelige makt

Etter hvert som Derridas forfatterskap utvikler seg, blir det logosentriske komplekset stadig oftere konseptualisert som maskulint og dermed som det Derrida kaller fallogosentrisme. Den vestlige metafysikken slik Derrida knytter den til dominansen av logos som sannhet og væren – i form av nærvær, struktur, helhet osv. – blir sett som et system som eksplisitt marginaliserer eller ekskluderer det kvinnelige. Gjennom Derridas lesing av den vestlige tradisjonen blir det klart at det feminine ikke lar seg integrere i den dominerende forståelsen av epistemologi og onotologi. På samme måte som ved det ikke-strukturelle, det skriftlige, det ikke-dialektiske blir det kvinnelige oppfattet som en trussel i et spenningsfelt preget av maktforhold.

I denne sammenhengen henger det *performative* hos Derrida tett sammen med det *denotative*. Med andre ord, Derrida ordlegger seg strategisk ikke bare på det tematiske planet, men også på det stilistiske. Det er denne stillingen som kan belyse hans forhold til *écriture féminine* slik dette be-

grepet ble utviklet i ulike forfatterskap i Frankrike, (for eksempel hos Cixous og Wittig) og tematisert hos andre (for eksempel Irigaray eller Kristeva, se kapitlet om Irigaray i denne boken). Det dreier seg om en estetisk og estetiserende form, som tar sikte på å problematisere motsetningen mellom diskursive og ikke-diskursive kommunikasjonsformer. *Écriture féminine* er en diskursiv strategi som vil kommunisere diskursivt ved å bryte ned grensene til det diskursive, ved å holde betydningen åpen og i bevegelse. Det er en iscenesettelse av hypotesen om at all betydning som kommer frem gjennom diskursiv kommunikasjon, gjør det i forbindelse med ikke-diskursive størrelser, at ren, rasjonell kommunikasjon alltid er forstyrret av denne språklige åpenheten (Derrida 1986:21–116, 278; 1978b:292; 1974:134b, 152–153b, 1987:159–202 1984:118).

Samtidig har spørsmålet om kjønnsforskjell større konsekvenser for Derridas forfatterskap. Dette hviler ikke på «feministiske» motiver i vanlig maktpolitisk forstand. Og en rubrering av Derridas forfatterskap som «feminisme» i betydningen politisk bevegelse er misvisende. Akkurat som Irigarays filosofi må Derridas kritikk av kjønnsforskjell mye heller regnes som et ledd i en kritikk av den vestlige metafysikken der kjønnsforskjell står sentralt. Blant de mest uutrydelige metafysiske fordommer i den vestlige tradisjonen er essensialisering av motsetningen mellom det mannlige og det kvinnelige. Avgjørende for Derridas syn om det kvinnelige er en tidlig analyse av Platons *Timaeus* og tematikk om *kora* (Derrida 1972a: 90–185). Den samme teksten har også stått sentralt i forfatterskapene til Irigaray og Kristeva. Platon fremstiller kora som en slags opphavlig form for all væren, en form han på ulike måter karakteriserer som kvinnelig. Platon er bare det første leddet i en lang tradisjon som søker å deseksualisere væren og forstå den enten som intetkjønn eller som for-seksuell. Disse tankene fortsetter hos Heidegger, og hos Levinas, og blir gjenstand for Derridas videre problematisering (Derrida 1967a: 228; 1987: 185–194, 395–414; 1978b: 298, 317–318, 349–351; 1974:127a, 142a–143a, 190a, 195a, 250a).

Gjennom en rekke tekster i Vestens idéhistorie blir sannheten oppfattet som feminin og kvinnen oppfattet som den *farlige* sannheten, sannheten som ikke lar seg redusere til begrep, som ikke lar seg *begripe*, som ikke lar seg håndtere, beherske osv. Sannhetens makt består i at den ikke lar seg fatte fullstendig, at den bare lar seg ane, men ikke mer. Idéhistoriens forhold til sannhet har forførelsens struktur, der avstand er forutsetningen for nærhet og den farlige nåtidens pinlige avmakt er forutsetning for sannhetens uendelige makt. Ifølge Derrida er vår logosentriske tradisjon preget av dette partikulære sannhetsbegrep. Det dreier seg om sannheten forstått som *ett* begrep som det er mulig og nødvendig å ta fatt i, og det er nettopp

den konseptuelle strukturen, dette forholdet til sannhet og væren som nærvær, som preger vår logosentristiske tradisjon. Ifølge denne tradisjonen er alt som ikke er begripelig, forståelig, enhetlig osv., sett på som usant, uekte eller korrupt. Den tilsynelatende kvinnefiendtlige beundringen av kvinnen, hos Nietzsche og andre, er nettopp beundring av sannheten som ikke lar seg gripe.

I Derridas essay om Nietzsche blir for eksempel kvinne-som-sannhet tematisert på linje med en tematisering av *stil*. Som vanlig er Derridas essay en iscenesettelse av hans overbevisning om betydningens nødvendige mangfoldighet. Med andre ord har utlegningen mange nivåer. Forblir en på det elementære planet, kan *stil* forstås som et nødvendig element ved enhver kommunikasjon, men likevel som ikke-diskursivt, dvs. som noe som ikke kan reduseres til en logisk enhetlig overføring av innhold. Stil er et aspekt ved en tekst, oftest estetisk, som ikke lar seg redusere til ren idé. Det er stilen som sørger for at en tekst forblir åpen og bevegelig, ikke fullkomment konseptualisert eller totalisert. Samtidig er det stilen som forfører, som holder ved like begjæret etter betydning, motivasjon og etter mening i teksten. Stilen er et løfte om mening, en henvisning til en videre leting, uten at betydningen blir levert gjennom den. Stil forfører: Den inneholder spor av betydning eller sannhet, og gir oss et løfte om at videre strev vil føre frem, uten at den lovede sannheten egentlig er i sikte (Derrida 1978a: 27, 32).

I Nietzsches tekst fungerer kvinnen i samsvar med sannhetens forførende struktur. Hun er et løfte om sannhet, om tekstens betydning, uten at noen håndfast, dvs. konkret eller konseptualiserbar sannhet blir synlig. Som selve sannheten forfører hun og utøver derved sin uendelig farlige makt (Derrida 1978a: 37). Kvinnen er sannheten, men uten at hun kan bli essensialisert. For essensialisering ville vært den maskuline strategien, den vestlige metafysikkens fremgangsmåte: sannhet som en enhetlig substans, en gjenstand til overmanning, en ting som kan tenkes som en ting, som en eiendel. Kvinnen opererer alltid på avstand. Den nødvendige, men farlige avstanden er kjernen i all forføring. Kvinnen er imidlertid nettopp dette fravær-nærvær, nettopp det tilstedeværende fravær. Kvinnen kan ikke objektiviseres (det er derfor den tradisjonelle feminismen, som gir seg ut for å bekjempe «kvinneobjektivering» er, akkurat som «femininitet», essensialistisk og derfor maskulin i sin logikk). Kvinnens makt består i den motstanden mot essensialisering, mot identitet, identifisering og eiendommelighet. Kvinnen har derved en affirmativ makt. Hun holder åpen *spørsmålet* om sannhet. Mannen (filosofen, vitenskapsmannen osv.) vil avslutte det (Derrida 1974: 144a; 1978a: 53).

Driftens makt

I «Spekulerer – om Freud» analyserer Derrida Freuds sammensetning av driftene som en *psykosomatisk* størrelse og som *begrepsmessig* størrelse. Essayet tar for seg store deler av Freuds forfatterskap, men fokuserer hovedsakelig på den korte boken *Hinsides lystprinsippet* fra 1932. I dette, et av sine mest grunnleggende senere verk, tar Freud for seg paradokset ved menneskets fundamentale drivkrefter: lystprinsippet. Det er lystprinsippet som styrer de psykiske grunnmekanismene ved å gjøre gjenstanden for lysten fraværende for så å igjen å gjøre det nærværende. Freud bygger på sine observasjoner av en unge som morer seg med å kaste fra seg et yndlingsobjekt festet til en tråd for så å trekke det tilbake – det såkalte fort-da-spillet. Dette blir et uttrykk, mener Freud, for et elementært lystprinsipp. Ungen gjør gjenstanden fraværende for så å gjøre den nærværende. Gleder blir avledet fra objektets overmannning av objektet. Dette er samtidig et elementært uttrykk for kraft, som blir rettet mot det elementære objektet. Dette er en av grunnsteinene i menneskets psykiske funksjoner. Slike funksjoner har som formål å minske smerte, oppfylle ønsker og maksimere glede. Den oppdagelsen som gjør *Hinsides* spesielt interessant er at den menneskelige underverden egentlig er styrt av en *annen* drivkraft: dødsdriften (*Todestrieb*). For menneskelivet har en endelighet som er døden. I et ateistisk perspektiv blir døden forstått som horisonten for den menneskelige tilværelse. Lysten er lyst bare i den forstand at den fungerer innenfor en gledesøkonomi som også omfatter gledens bakside, gledens slutt og horisont. Som Derrida uttrykker det fører lystprinsippet krig mot lysten (Derrida 1980: 426–429).

Dermed er lystprinsippet på en måte dialektisk, for lysten hviler på ulysten, som er stadig til stede som dens dialektiske andre. Lyst og ulyst forholder seg til hverandre i et maktforhold. Det makteoretiske problemet er nå hvordan en kan opprette kontinuitet eller homogenitet mellom lyst og ulyst, hvordan det ene kan bli forstått innenfor den samme logikken som det andre. Sann sett går essayet i stor grad ut over en enkel post-hegeliansk analyse. Forskjellen går på maktens funksjon innenfor lystbegrepet.

I sin mest elementære form blir lystprinsippet uttrykt som en beherskelseskraft (*pulsion de maîtrise*) (Derrida 1980: 430–432). Som ved barnets spill blir glede avledet fra objektets overmannning. Det elementære uttrykket for kraft blir rettet mot det elementære objektet. Både selve objektet og overmanningen av objektet blir forstått av Freud som fundamentale for egoets utvikling. Men når Derrida ser nærmere på Freuds tekst,

mener han å finne, for det første, en maktstruktur ved egoets selvkonstituering og, for det andre, en maktstruktur som hviler på en opprinnelig eller transcendent drift som neppe kan være menneskelig. Ifølge Derrida hviler Freuds videre analyse av *fort-da-leken* på et drivnettverk som selv ikke kan konstitueres utenom en drivstruktur. Selve forutsetningen for egoet som utvikler seg gjennom *fort-da-leken* er objektet som kan bli overmannet. Men leter man etter det opprinnelige objektet, etter det «første» objekt, så finner man bare selve overmanningen. Egoet utvikler seg gjennom en overmanningsprosess som ikke kan reduseres til noe utenom overmanningen. En slags maktkjerne som ikke lar seg redusere til noe annet: Det blir alltid en makt-rest igjen som danner grunnlaget for enhver selvkonstituering.

Erklæringens makt

Derrida interesserer seg i flere sammenhenger for statsmaktens legitimitet og for den konseptuelle prosessen som gir opphav til denne legitimiteten. Alle nasjonalstater er nasjonalstater gjennom et historisk forhold til en viss hendelse og til et sett av historisk bestemte forutsetninger som har sin mening i tid og rom. Samtidig ligger det implisitt at enhver statsgrunnleggelse går ut ifra et *prinsipp* som garanterer legitimiteten til staten – med andre ord et prinsipp som er utenfor tid og rom, et prinsipp som går ut over den konkrete sammenheng da staten ble grunnlagt, som gjelder for alle tider og hendelser som ikke engang er tenkelige, og mennesker og institusjoner som ennå ikke eksisterer. Med andre ord, makten som organiserer statens struktur, som og motiverer statsdannelsen er på den ene siden overført gjennom tid og rom fra øyeblikket som er statens opprinnelse. Den konstituerer et slags referansesystem der alle ledd fører tilbake til grunnleggelsen, opprinnelsen til makten og legitimiteten. På den andre siden stammer ikke denne makten fra noe. Den er ikke resultat av en legitimitetsoverføring. Maktens opprinnelse, har ingen opprinnelse. Ved en slags singulær hendelse oppstår samtidig makt, maktens legitimitet fremover og utover, og maktens legitimitet.

Denne strukturen er spesielt tydelig i statspolitiske sammenhenger, men den gjelder i grunnen for alle maktforhold. All makt stammer fra en maktløs opprinnelse. Selvom makten oppfattes som legitim, fører slik legitimitet uunngåelig tilbake til et legitimitetsgrunnlag som ikke gjør annet enn å vise til et annet legitimitetsgrunnlag. Med andre ord, dersom makt er forstått som et ledd i et referansesystem, vil det alltid vise seg å være uten absolutt referanse eller mening. All makt er henvisning til fraværende makt

som selv er et ledd. I absolutt forstand, og ifølge denne strenge logikken den gir seg ut for å hvile på, er all makt maktløs (Derrida 1984: 17).

Et velkjent eksempel på denne strukturelle logikken er Derridas analyse av den amerikanske selvstendighetserklæringen fra 1776. Den samme logikken organiserer enhver rettsstiftende erklæring. Med utgangspunkt i undertegningens logikk spør Derrida etter logikken i selve hendelsen som førte til grunnleggelsen av De forente stater. Undertegningen svarer til selve statsdannelsen. Staten eksisterer ikke før erklæringen blir undertegnet. Det er selve undertegningen som *handling* som gir opphav til staten, og gjør den til et grunnlag for legitime statshandlinger. Hendelsen har dermed to sider. På den ene siden er den, som sagt, en handling: I og med at visse individer skriver under på et visst dokument, i en viss sammenheng i tid og rom, så er De forente stater til. På den annen side er det en *erklæring*. Den annonserer at en ny stat er til, og legger ut om prinsippet denne staten hviler på, og som ga den som har undertegnet rett til å utføre handlingen (som etter vanlig forstand må betegnes som subversjon) og tilkjenne hvilke rettigheter som blir lovet de nykonstituerte statsborgerne.

Med andre ord foreligger det implisitt en motsetning mellom uttrykkets performative og denotative struktur. Når representantene for det amerikanske folket samler seg for å redigere og deretter skrive under på selvstendighetsdeklarasjonen, gjør de noe de egentlig ikke har legitimitetsgrunnlag for. Ikke ennå. Legitimiteten, og dermed statsmakten, kommer først *etter* at deklarasjonen har blitt gjennomført. Først når den siste signatur er skrevet, har den statspolitisk betydning. Med andre ord, retten til å utføre deklarasjonen overhodet blir skapt i et slags virtuelt øyeblikk både før og etter selve hendelsen. Den «skjer» (dersom det da egentlig er noe som skjer). I alle fall dersom man mener at sammenhengende tid og rom er forutsetninger for å kunne si at noe skjer, «skjer» ikke statsgrunnleggelse. I flere sammenhenger kaller Derrida denne typen umulig, men nødvendig legitimitetsstiftelse et «kraftkupp», et «coup de force» (Derrida 1984: 21). Det er det grunnleggende øyeblikk ved alle slike stiftelser. Det er en type spontan makt som kommer fra ingen steder og ikke har noen telos eller slutt. Det er *absolutt* makt i den forstand at den har ingen grunn, hviler på intet grunnlag, men får likevel absolutt gjennomslag i sin performative betydning. Det er makt i og for seg.

Statsmakt

Politikk og politisk makt står sentralt hos Derrida, men bare idet disse begrepene blir underkastet en gjennomgående kritikk. Med andre ord

inngår Derridas maktkritikk i *begrepsdannelsen* som konstituerer den. Det ville derfor ikke være mulig å snakke om «politikk» og «politisk makt» i vanlig forstand som essens eller substans. Politisk makt er et referansesystem. Politisk makt er alltid makt i forhold til noe. Politisk makt er alltid en fortelling om kritikk av makten. Igjen, denne kritikken er ikke ekstern politisk makt. Politisk makt, vedkommer også spørsmålet om politikken politisitet. Med andre ord, ved å identifisere noe som politisk er man allerede politisk involvert. Det finnes ingen utenopolitisk forståelse av politisk makt. Det som blir kalt for politisk makt, er produktet av et maktforhold på et annet nivå. Makt er en makteffekt.

En nokså vanlig politisk prosess i den moderne nasjonalstaten er den legitime konstitueringen av en *polis*, samlingen av ulike individer omkring et enhetlig premiss, som en eventuell basis for utøvelse av politisk makt i fellesskapets navn. Denne prosessen, som er forstått som *utenfor* makten og den maktpolitiske konstitueringen som faktisk går forut for den, er uatskillelig fra selve makten. Foreningsprosessen og dannelse av den *polis*, som danner grunnlag for maktutøvelser er i seg selv en maktprosess. Politisk forening er alltid en *normativ* prosess, som står i motsetning til den gitte virkeligheten. Politisk forening – som alle typer av forening – forener ting som ikke uten videre hører sammen. Den politiske foreningen gjør gjeldende et prinsipp som er overordnet i forhold til den faktiske situasjonen. Den er altså normativ, en tvunget enhetliggjøring. Her er vi tilbake til utgangspunktet i strukturalismen. Uansett hvor enhetlige eller homogene individer ser ut til å være, blir de gjort *formelt* enhetlige kun gjennom makt.

Politiske *erklæringer* er ganske interessante i dette perspektivet. Når for eksempel mennene på Eidsvoll i 1814 erklærer den norske nasjonalstat, så gjør de det på grunnlag av en forestilt *norskhet*, som allerede foreligger og som allerede er gjenstand for en annen, tidligere, høyere eller mer original maktpolitisk forhandling. Med andre ord, det finnes ingen maktpolitisk handling eller institusjonalisering som er i og for seg, som er suveren og uavhengig i politisk eller begrepsmessig forstand. For å uttrykke det på en annen måte, ingen politisk makt er *hermetisk* legitim, all makt inngår i et maktnettverk. Makt er alltid et ledd i et referansesystem, i et semiotisk nettverk som samler, fordeler og økonomiserer, i samsvar med et visst program, som selv ikke kan være vilkårlig, men som inngår i et eget maktnettverk.

Forholdet mellom det konvensjonelle statsmaktbegrepet og det nokså ukonvensjonelle derridanske maktbegrepet blir spesielt synlig i artikkelen «Lovens kraft: Autoritetens mystiske grunnlag» (Derrida 1994), der spen-

ningsfeltet mellom makt, kraft, autoritet og legitimitet er et sentralt spørsmål. Selve uttrykket «autoritetens mystiske grunnlag» stammer fra Montaigne og hans kommentar til Cicero, uttrykket blir senere tatt opp av Pascal i en av hans kjente «pensées». Det er denne teksten som tjener som grunnlaget for artikkelen. På den ene siden tar Derrida for seg disse fragmentene, på den andre gjennomfører han en næranalyse av Benjamins 1921 artikkel «Om voldens kritikk» (*Zur Kritik der Gewalt*) som da blir sentral for vår lesning (Benjamin 1977). Benjamins artikkel hører til en klar historisk kontekst, som en ikke bør se bort fra. Den stammer fra den kriserammede Weimarrepublikken, der spørsmål om maktens legitimitet var særlig aktuelt. Det rettslige grunnlaget for det nyfødte demokratiet, retten til streik og legitimiteten av politiets maktbruk var sterkt presserende spørsmål. Benjamin forsøker å finne en løsning på legitimitetsproblemet. For å gjøre det tar han opp flere momenter ved forholdet mellom stat, makt, politikk og frihet.

Derridas interesse for teksten bygger på Benjamins interesse for det «mystiske» grunnlaget for rettmessig autoritet. Gjennomgående fokuserer Derrida på *kraft* som både begrep og fenomen og setter samtidig spørsmålsteget ved begrepet *Gewalt*. Som kjent kan *Gewalt* oversettes på flere måter til norsk: Det kan bety makt, kraft, myndighet og vold. Denne flertydigheten minner om at makt inngår i et nettverk av assosiasjoner og legitimeringsledd for å produsere mening. Makt er myndighet til legitim bruk av vold eller kraft. Makt er potensiell, er til en viss grad avhengig av et legitimitetsgrunnlag, og må være universell og har en bruksmåte som lar generalisere overfor ulike og ukjente gjenstander. Den må kunne anvendes i flere sammenhenger når som helst. Makt uten mulighet for å bruke kraft er ikke makt. På samme måte finnes det ingen lov uten mulighet for iverksettelse av loven. Makten – fenomenologisk sett – går forut for kraft eller vold. Makt er potensiell og evne til maktbruk. Slik blir maktbegrepet alltid splittet. Makt er aldri fullt ut tilstedeværende. Makt rettferdiggjør seg selv gjennom bruk, men blir aldri til ved bruk. Maktbruk er alltid autorisert, men aldri selv-autoriserende. Generelt kan man fremheve at makt er legitimert maktbruk, legitimert kraft. Spørsmålet om maktbruk blir fortløpende et spørsmål om autoritet, som selv er uatskillelig fra ideen om makt.

I sin kommentar til Benjamins artikkel spør Derrida etter maktens opprinnelse og formål, han spør etter maktens *alfa* og *omega*. All makt som ønsker å opptre som legitim, postulerer han, må holde åpent et forhold til begge sider av horisonten. Med andre ord, makt er makt takket være sporene etter opprinnelsen, etter den opprinnelige autoriteten som

ga makten sin eksistens og som muliggjøre sin anvendelse. Deri ligger et paradoks som sannsynligvis er grunnlaget for all maktdannelse. Maktens legitimitet stammer fra et sted utenfor legitimitetens sfære. Maktens legitimitet blir alltid opprettet i øyeblikket *før* legitimiteten foreligger. Maktens legitimitet springer ut av maktforhold som *skal* legitimeres. Eller sagt med andre ord: Maktens legitimitet trenger makt for å være legitim.

Det finnes altså ingen *objektiv* legitim makt. All makt er «on borrowed time». Når herrerne på Eidsvoll i oktober 1814 erklærer den norske staten som den legitime formen for norsk makt, så bebor de et sted, et singulært punkt, som verken befinner seg utenfor eller innenfor den norske staten, og som verken er legalt eller illegalt. De utfører det Derrida kaller for et *coup de force*, «performativ vold» (Derrida 1994: 13). Med «performativ» mener han at ingen *diskurs* kan være adekvat til hendelsen. Maktens diskurs innebærer nødvendigvis et ikke-diskursivt element, som ikke lar seg redusere til faktum eller tolkning. Ved å erklære en ny stat må man bryte med alle andre legitimitetsgrunnlag. Man må bryte absolutt med alle tidligere fornuftige legitimitetsreferanser og begynne en *radikalt* ny rettsordning som ikke tillater andre eksterne referanser. En statsdannelse er dermed som en slags «Big Bang», en singularitet som på samme tid er grunnlaget for makt og minner oss om at makten ikke kan ha noen form for fullkomment grunnlag. Situasjonen er selvsagt både nødvendig og umulig. Makt både har og har ikke et fast grunnlag til enhver tid (Derrida 1994: 34).

Dermed står vold og rett i et gjensidig implisitt forhold. Vold (maktbruk) er utøvelsen av rett, og rett er utøvelsen av vold. Vold er ikke en tilfeldig eller uhyggelig forstyrrelse, et unntak som kan bli betraktet som symptom på noe uekte, uvesentlig og fremmed for retten. Vold er ikke *utenfor* rett og kan ikke tenkes uten å innbefatte rett. Bruk av makt er alltid til stede i enhver rettssammenheng. Vold eller maktbruk inngår i rettens rasjonalitet. Den må være homogen med rett, høre til den samme orden og til den samme diskurs.

Er rett uten vold tenkelig? Rett uten implisitt vold ville være rett uten utøvelse, rett som ikke trenger å bli utøvet, rett som på et vis allerede er utøvet og som er uten normativ dimensjon, der rettens innhold nøyaktig tilsvarende virkeligheten. Rett som ikke *krever* utøvelse (og selve kravet er en maktfunksjon), er rett uten verden, uten utside, og er i og for seg. Maktbruk uten rett ville være maktbruk uten noen form for grunn, maktbruk uten noe bestemt forhold til virkeligheten og radikalt vilkårlig. Med andre ord, maktbruk i rettslig sammenheng er alltid legitim. Det er umulig at det forekomme utenfor grensene som rettsstaten har satt. Til og med krenkelse av andre rettigheter som nedfelt i rettsstaten inngår i statens helhetlige

legitimitet. Bevegelsesrom og mulige konflikter mellom ulike grener i et rettssystem er også legitimert i systemet. På denne måten er også det «rettsstridige» i grunnen rettslig. Rettsstridighet er også et rettslig begrep, et begrep basert på rettslige kategorier, ikke en svulst som skal fjernes gjennom en eller annen juridisk rengjøringsprosess.

Dette setter selve politiet i en komplisert stilling, mellom to ulike former for makt: grunnleggende maktbruk og opprettholdende (konservativ) maktbruk. Grunnleggende maktbruk er den formen vi har vært innom før: Det er det å rive seg løs fra en annen, helt legitim statsmakt for å danne en ny makt på egne premisser og ved prinsipielt å avvise den legitimiteten som den egentlig springer ut av. Dette medfører maktbruk, en nektelse av et annet rettslig grunnlag, og medfører, som vi vet, væpnet konflikt. Vi ser det i nasjonale konflikter om selvstendighet, hvor for eksempel en arrestert person fra det ene standpunkt, ut ifra premissene til den rådende legitime staten, blir betraktet som terrorist eller vanlig forbryter, og fra den andre siden, ut fra et overnasjonalt perspektiv blir betraktet som politisk fange.

Politiet, påstår Derrida i sin lesing av Benjamin, dekonstruerer denne motsetningen. Politiet, i den formen det har i dag, er et moderne fenomen, som springer ut av demokratiske systemer, og som forholder seg til reelle eller ikke-reelle forestillinger om behov for legitim maktbruk. I en *monarkistisk* sammenheng finnes ikke den moderne motsetningen mellom universalitet og partikularitet i rettsstenkningen. Forholdet mellom makten og gjenstanden for maktutøvelsen er atomistisk, og appellerer ikke til universelle prinsipper som skulle ha allmenn gyldighet. Politiet *er* makten. I *demokratiske* sammenhenger derimot, er politiet og makten teoretisk atskilt. Politiet utøver makt i statens navn, men har i prinsippet ikke noe forhold til makten. Politiet opererer nødvendigvis i en tolkningssituasjon, der den eneste måte å utøve legitim makt på er å anvende den i samsvar med situasjonen, der den viser seg å være legitim. Med andre ord er det politiets oppgave å bestemme om en viss situasjon strukturelt tilsvarer lovens formål. Denne rettslige situasjonen er alltid klar, alltid gjenstand for tolkning. I demokratiet forflyttes imidlertid tolkningen ned til anvendelsens nivå. Maktbruk blir dermed rettslig *vurdering*. Den konservative maktbruken – det «egentlige» oppdraget til politiet – blir da sammenblandet med den grunnleggende maktbruken. Opprettholdelse består i grunnleggelsen. Maktbruk er singulær. Det ser ut til å være umulig for politiet å forholde seg utelukkende til lovens bokstav. Dette er nettopp fordi loven – tatt bokstavelig – ikke har noen betydning. I motsetning til monarkiets tidsalder da loven hadde en implisitt eller åndelig relasjon til

monarken og dermed var meningsbærende, er retten i dag abstrahert fra sin opprinnelse. Den er i og for seg a-rettslig, og dermed kan den ikke være gjenstand for rettmessig analyse.

Eksempel på dekonstruktiv maktanalyse: Makt- og demokratiutredningen

En dekonstruktiv tilnærming ville vise at maktens forståelighet, maktens intelligibilitet, forutsetter en konseptuell struktur og et begrepsapparat som er overordnet selve makten. Med andre ord, makten er maktløs overfor maktens begrep. Denne konklusjonen ønsker på ingen måte å se bort fra de umiddelbare materielle og psykologiske konsekvensene makt og vold i ulike former, kan ha. Den vil heller understreke at makten er *avhengig* av maktens legitimitet og at en absolutt begrunnelse av makt også er avhengig av en *annen* makt. Med andre ord, maktbruk medfører maktkritikk, medfører et legitimitetsproblem som går utover selve makten og som ikke hører til makten, men som samtidig er dens vesentlige forutsetning.

Konsekvensen av denne innsikten er den følgende: Hvis det finnes et medium der makten er mest okkult, mest usynlig eller gjennomsliktig – og mest vanskelig å konseptualisere og uttømme – så er det der makten er tenkt gjort mest eksplisitt, der hvor makten er tilsynelatende mest maktløs og mest objektiv, og det er ved nettopp det analytiske redskapet som bærer betegnelsen «maktanalyse».³ For ethvert selv-produserende maktbegrep er – etter sin natur – fritatt fra kravet om å sette søkelyset på maktforhold ved maktbegrepet og fritatt behovet om å problematisere sin egen kontrakt, sin egen misjon og sitt eget mandat. Objektet er nemlig «der ute», makten er objektet, det vil si en gjenstand som ikke kan tenkes innenfra.⁴ Det er ikke meningen å trakassere Makt- og demokratiutredningen.

³ I månedene mellom det første og andre utkastet til denne artikkelen høsten 1999 publiserte Maktutredningen et teoribind redigert av Fredrik Engelstad, som blant annet inneholder en usedvanlig kompetent presentasjon av Derridas forfatterskap, undertegnet Sindre Mekjan (Mekjan 1999). Men til tross for de mange innsiktsfulle formuleringene om Derridas filosofi, går ikke Mekjans kapittel langt nok i retning av en radikaliserende av de maktpolitiske konsekvensene av synspunktene til denne filosofien. Mitt forsøk på å gjøre dette utgjør en videreføring og supplering, og ikke en overlapping, av Mekjans innsats.

⁴ Her refereres det implisitt til Siri Meyers «Maktens former og formens makt» og som denne kritikk av den «inside-outside»-logikken som er blitt både kjennetegn på den poststrukturalistiske tenkingen og en farlig fange for sine svakere, essensialiserende utøvere (Meyer 1999).

Dette er ikke en uønsket konsekvens av uansvarlig vitenskap. Det ligger i selve den vitenskapelige objektivitetens natur. I den forstand vil det mest produktive og interessante forskningsobjektet være selve maktbegrepet. For det er maktbegrepet som kan fortelle mest om maktforholdene i samfunnet, og ikke utelukkende samfunnet som bør studeres for å fortelle om makt. Med andre ord, maktforskning vil være aller mest fruktbart der maktfeltet er tilsynelatende mest rendyrket, fordi dette er stedet som nødvendigvis er fritatt for maktproblematisering. Eller litt mer lettvint, men i samme ånd: Det eneste området i Norge som i dag ikke er et offisielt objekt for offisiell maktanalyse, men som sannsynligvis vil være det aller mest interessante, er selve Makt- og demokratiutredningen.

Hva er et mandat? Makt- og demokratiutredningens mandat er en overføring av fullmakt (lat. *mandare*). Det er opprettelse av et legitimitetsnettverk, som på sitt mest primære nivå består av den som overfører, selve mandatet og den som fører mandatet videre. Mandatet er bare gyldig innenfor nettverket og bare innenfor en struktur som overfører legitimitet. Hvor ligger fullmakten i denne strukturen? Den er verken fullt ut tilstedeværende ved det som lager mandatet (Stortinget), det som utfører mandatet (Makt- og demokratiutredningen) eller selve mandatet (stortingsvedtak av 11.12.1997). Maktutredningen har altså fullmakt uten å ha makten fullt ut. Mandatet er en form for representasjon av makten. Uten legitimitetsleddet til makten (Stortinget) er ikke fullmakten full. Konsekvens: Maktutredning avhenger av makten som muliggjør den.

På den andre siden kan en spørre etter *funksjonen* til Makt- og demokratiutredningen sett fra maktens ståsted. Makten (Stortinget) vil ha et uttrykk for og analyse av maktforholdene i landet og en konkretisering av det den er dypt involvert i. Videre vil Stortinget ta i bruk *vitenskap* for å undersøke makt. Det sender ut et mandat – et rent maktinstrument – for å sette igang en analyse av makt. Maktutredning er derved makt som selvrefleksivitet: selvbevisst makt, makt som spør: Hvem er jeg? Dette er på ingen måte kritikkverdig. Makt som ikke vet at den er makt – som ikke er selvbevisst og som ikke fungerer refleksivt – er ikke makt. Makt er alltid fragmentert og ufullstendig i både herkomst og anvendelse. Det er Maktutredningens oppgave å vise dette ved å eksemplifisere det. I denne forstand bør Maktutredningens funksjon forstås som ikke rent *denotativ*, men *performativ*. For makten er operativ – og blir til og med til – ved at maktutredningen utføres. En dekonstruktiv tilnærming vil derved få store etiske konsekvenser ved at makt da ikke styres av makt. Den vil komme frem til den konklusjonen at grunnlaget for makt aldri kan føres tilbake til et maktforhold. Makt er alltid uren, korrupt, kompleks og sammensatt.

Hvordan utrede om makt? Problemet er selvsagt at bare makten har kompetanse til å gi et svar på dette spørsmålet, bare makten, som egentlig skulle vært gjenstand for maktutredning, har innsyn i de forutsetningene som må forstås for å vite *hvordan* man skal foreta en maktutredning. Både makt som objekt og selve mandatet som stifter maktutredning er *uavhengige variabler*. Det eneste som er en *avhengig variabel* – som egentlig kan være i stand til å korreleres til ny kunnskap – er selve maktutredningen. Maktutredning i Norge var – før den ble formelt erklært som maktutredning – et *spørsmål* om maktutredning. Det egentlige forskningsobjektet for den norske Maktutredningen bør derved være maktutredning. Den eneste kunnskapen som ikke allerede er nedfelt i sakspapirene og i politiske strukturer, sosiale nødvendigheter og vitenskapelige paradigmer, det eneste radikalt nye vi kan lære, er hvordan en makt som vil lære om seg selv utreder om makt. Alt annet er alltid allerede oppbevart som genetisk materiale i maktens DNA. Dette er og har alltid vært samfunnsvitenskapenes uunngåelige tautologiske dans: Samfunnsvitenskapene leverer premissene til Stortinget, som så leverer dem tilbake til samfunnsvitenskapene som forskningsmandat. I dette tilfellet kan prosessen avleses fra saksdokumentasjonen, der stortingspolitikeren med all selvfølgelighet plutselig tar til å snakke om dagens mest fasjonable intellektuelle temaer i den mest kurante vitenskapelige sjargong. Å forstå *denne* prosessen ville kunne bidra til en ny forståelse av makt her i landet. Men det man ikke kan finne et spor av i Stortingets sakspapirer, er spørsmålet om forholdet mellom makt og maktutredning. Det eneste elementet i det norske maktlandskapet som ikke er gitt *ex parte* eller *ex toto* i selve saksgrunnlaget, er maktutredningen. Det mest interessante – fordi det er det mest okkulte – spørsmålet i hele maktutredningsprosjektet er: Hva er en maktutredning for noe? Stortinget vet det iallfall ikke: Dokumentasjonen fra stortingsdebattene i forkant av mandatet til maktutredningen viser klart at maktutredningens essens ikke var en selvfølgelighet. Hvilke egenskaper maktutredningen burde ha i Norge, var først og fremst en politisk gjenstand, som førte til en rik debatt og flere utkast av selve mandatet for utredningen (St.prp nr 1, Tillegg 1–3).

Det er ingen grunn til å kritisere medlemmene av forskergruppen fordi de ikke er «en uavhengig og tverrfaglig sammensatt forskergruppe» (som det heter i stortingsvedtak av 11.12.97) som gjelder forholdet til Norges forskningsråd og det norske Stortinget. Heller ikke er det interessant å angripe det parlamentariske demokrati for å ikke klare å oppnevne en gruppe hvis habilitet er hevet over all tvil. Begge deler er *strukturelt umulig*. På den ene siden vil en forsker som ikke har et forhold til Stortinget og det norske makt-

landskapet, være udugelig overfor maktutredning som forskningsprosjekt, på den andre siden, vil et Storting som ikke kjenner til forskersamfunnets forutsetninger, ikke være i stand til å sette i gang forskningsprosjektet.

En dekonstruktiv tilnærming er en type *foundationalism* som spør etter *forutsetningen* for en kunnskapsproduserende institusjon som Makt- og demokratiutredningen. Den avviker imidlertid fra tradisjonell metode ved at den ikke nøyer seg med de *eksplisitte* forutsetningene, men antar i utgangspunktet at ethvert system nødvendigvis skjuler eller marginaliserer noen vesentlige forutsetninger. Som samfunnskritisk instans – som subjekt – er Maktutredningen autonom, som samfunnsskapt redskap – som objekt – er den underkastet de formelle og uformelle maktstrukturene i samfunnet, i regjeringen og i Stortinget som gir opphav til dens kontinuerlige legitimitet. For å utføre sin oppgave må den være både autonom og avhengig, og subjekt og objekt. Dette er paradokset ved selvbevissthet generelt, og ved Maktutredningen som demokratiets selvbevissthet spesielt. En må *både* undersøke og bli gjenstand for undersøkelse samtidig. Skal det norske maktkomplekset kaste et kritisk blikk på seg selv, kan dette bare skje ved å leve ut vitenskapens paradoks og ved å gå ironiens vei. Dette innebærer å stå i gjeld til sin muliggjørende instans – Stortinget – og samtidig viske ut sporet som fører tilbake til Stortinget, til regjeringen, til de uformelle maktstrukturene som organiserer det norske samfunnet. Nå finnes det ingen som vil finne på å nekte at habilitetens spor kan føres tilbake dit, til regjeringen og andre maktstrukturer. En kan imidlertid trygt gå ut ifra at dette sporet med ganske stor sannsynlighet aldri vil bli gjenstand for Maktutredningen. Maktutredningens muliggjørende struktur vil bli systematisk oppfattet som uinteressant og marginal eller henvist til Maktutredningens kollektive ubevissthet. Poenget er at det er hit søkelyset med stor gevinst kunne bli rettet.

Konklusjon: Maktens åpenhet og demokratiet

Den dekonstruktive tilnærmingen til makt begynner med en *empirisk* oppgave. Den observerer makt som et system eller som en logikk, og forsøker å finne ut hvordan denne logikken fungerer. Analysen undersøker maktens opphav, kanaler, referanser, nettverk og formål. Det er klart at en viktig forutsetning for en slik undersøkelse er at makten ikke er i og for seg, men at den har en opprinnelse og et formål, et *alfa* og et *omega*, et teoretisk grunnlag og en praktisk anvendelse. Hadde makten vært i og for seg, et rent her-og-nå, ville den ikke vært synlig, den ville ikke latt seg finne på kartene over den menneskelige virkeligheten. Makt er *for* noe

eller noen: Den har alltid et bruksområde, reelt eller potensielt, bestemt eller ubestemt. Videre er makt alltid *fra* noe eller noen: Den eksisterer bare som ledd i et referansesystem, et legitimeringssystem som gir makten makt. Konsekvensen er at makten ikke har sin fullmakt i seg. Makt er aldri autonom og ren. Makt er alltid uren, avledet eller sekundær. Maktens egentlige grunnlag er alltid fraværende. Makt må alltid appellere til noe, til en autoritet eller legitimitet som den *nødvendigvis* ikke eier selv. Dette behovet for å appellere til noe annet eller noen annen er demokratiets rom, og denne åpenheten svarer til demokratiets høyeste verdier knyttet til prosess, endring og mening. Den dekonstruktive tilnærmingen insisterer på å holde appellen åpen og rommet fritt, å ikke avslutte analysen med et fullstendig og hermetisk svar på spørsmålet om *denne maktens* essens. Tvert imot, den avslører hvorvidt de monologiske aspirasjonene til makt er forstått på tradisjonelt vis – som god makt, ond makt, rettferdig makt, snill makt, stygg makt – uten å problematisere maktens status som sådan. Som forutsetning for maktanalyse i det hele tatt går tradisjonell maktanalyse glipp av muligheten til å gripe *meningen* ved makt, makt ved meningsproduksjon, og dermed makten ved demokratiet som har monopol på maktens legitime betydning.

Dekonstruksjonens teoretiske konklusjoner er ikke radikalt nye. At en hermeneutisk teori forsøker å uttrykke umuligheten av å abstrahere mellom teori og empiri er heller ikke nytt. Det nye ved den dekonstruktive tilnærmingen er at analysens konsekvenser skal trekkes innenfor analysen som produserer dem – mens analysen foregår. En dekonstruktiv analyse forsøker å iscenesette analysens resultater før disse resultatene er konkret objektive, identifiserbare og isolerbare. Tenkningens konsekvenser skal trekkes i og med at analysen blir gjennomført. En dekonstruktiv analyse skal ha konsekvenser for seg selv *under* analysen, som en aktiv og kritisk-produktiv del av selve analysen. I den moderne rettsstatlige sammenhengen vil den dekonstruktive maktpolitiske tilnærmingen dermed appellere til en radikalt ny form for institusjonell tenkning, der de demokratiske institusjonelle strukturene som er med på å organisere samfunnet, vil måtte underkastes den samme analysen som de danner mulighetsbetingelsene for. Demokratiets form og resultatene av demokratiske prosesser skal dermed ikke holdes fra hverandre, men skal måtte inngå i en kontinuerlig og gjensidig problematisering. Denne problematiseringen – og spørsmålet etter dens avslutning – gjenstår som dekonstruksjonens ufullførte politiske oppgave.

Litteratur

- Benjamin, Walter (1977) «Zur Kritik der Gewalt». *Gesammelte Schriften*. Band II.I. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 179–203.
- Derrida, Jacques (1967a) *L'écriture et la différence* Paris: Seuil.
- Derrida, Jacques (1967b) *De la grammatologie* Paris: Minuit.
- Derrida, Jacques (1972a) *La Dissémination* Paris: Seuil.
- Derrida, Jacques (1972b) *Positions* Paris: Minuit.
- Derrida, Jacques (1974) *Glas* Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques (1977) «Scribble. Pouvoir/écrire» i Wharburton *Essai sur les hiéroglyphes* Paris: Aubier-Flammarion.
- Derrida, Jacques (1978a) *Éperons. Les styles de Nietzsche* Paris: Flammarion.
- Derrida, Jacques (1978b) *La vérité en peinture* Paris: Flammarion.
- Derrida, Jacques (1980) *La carte postale. De Socrate à Freud et au-delà* Paris: Flammarion.
- Derrida, Jacques (1984) *Otobiographies. L'enseignement de Nietzsche et la politique du nom propre* Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques (1986) *Parages* Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques (1987) *Psyché. Inventions de l'autre* Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques (1994) *Force de loi* Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques & Geoffrey Bennington (1991) *Jacques Derrida* Paris, Éditions du Seuil.
- Mekjan, Sindre (1999) «Kunnskap, makt, etikk og politikk i Jacques Derridas dekonstruksjon» i Fredrik Engelstad (red.) *Om makt. Teori og kritikk* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Meyer, Siri «Maktens former og formens makt» i Fredrik Engelstad (red.) *Om makt. Teori og kritikk* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Norris, Christopher (1987) *Derrida* London: Fontana Press.